

Якщо ризики є прогнозованими, передбачуваними та наявні ресурси для створення резервів, то підприємству доцільно активно формувати резерви. Такі резерви створюються із ресурсів втрата яких є наймовірнішою, і для закупівлі яких необхідний певний період часу. При активному резервуванні підприємство може чітко визначити ефективність та доцільність створення резервів.

Якщо через певні причини резервів нестворено, а ризики є прогнозованими слід розглянути можливість використання альтернативних методів зниження ризиків (страхування, лізинг, диверсифікація, розподіл ризику тощо). Особливо небезпечно для діяльності підприємств відсутність запасів у випадку непрогнозованості ризиків енергоресурсів.

Іноді резерви створюються на підприємствах навмання, інтуїтивно. Таке нецільове резервування часто виявляються ефективним при виникненні непрогнозованих ризиків енергоресурсів. Нецільове резервування використовується коли підприємство має на певний період часу пільговий доступ до енергоресурсів (безкоштовне транспортування енергоресурсів або зберігання, суттєва знижка ціни на оптову закупівлю енергоресурсів тощо), а очікуваний рівень втрат від ризиків буде значним у порівнянні із витратами на створення резервів.

1. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / академия народного хозяйства при Правительстве РФ; Центр эволюционной экономики / М.Я. Каждан (пер с англ.) – М.: Дело, 2003. – 359 с. 2. Єфімова Г.В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозбереження в промисловості (на прикладі машинобудування). – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.01 – Економіка промисловості. – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – Одеса, 2002.- с. 21. 3. Управління підприємницьким ризиком / за заг. ред. Д.А. Штефанича. – тернопіль: «Економічна думка», 1999. – 224 с. 4. Уткин Э.А. Антикризисное управление. – М.: Ассоциация авторов и издателей “Тандем”. Издательство ЭКМОС, 1997. – 400 с. 5. Гранатуров В.М., Шевчук О.Б. Ризики підприємницької діяльності. Проблеми аналізу. - К.: Зв'язок, 2000. – 152 с. 6. Risk Management and Insurance: Seventh Edition / С. Artur Williams, Michael L. Smith, Peter C. Young. – McGraw, 1995. – 680 p. 7. Лануста М.Г., Шаршукова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности. - М.: ИНФРА-М, 1998. – 223 с. 8. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: навч. посібник. – Київ: Центр навчальної літератури. 2003. – 188 с. 9. Борисова Т.М. Модель маркетингового забезпечення системи антиризикових заходів / Т.М. Борисова // Галицький економічний вісник. – 2006. - № 4. – С. 54-61. 10. Подольчак Н.Ю. Класифікація ризиків та методи їх зниження // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: “Менеджмент та підприємництво в Україні: Етапи становлення та проблеми розвитку”. – Львів НУ «Львівська політехніка». - 2002. - №457. – С. 23-32.

УДК 65.012.12 (075.8)

О.Г. Мельник

Національний університет «Львівська політехніка»

ПОЛІКРИТЕРІАЛЬНА ФІНАНСОВА ДІАГНОСТИКА НА МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ*

© О.Г. Мельник, 2009

В сучасній економічній ситуації в Україні функціонування промислових підприємств, зокрема і машинобудівних, є надзвичайно ускладненим через проблеми з фінансуванням їх діяльності і розвитку, інфляційні процеси, девальвацію національної валюти, техніко-технологічну застарілість виробничої бази тощо. Падіння обсягів виробництва промисловості протягом січня-лютого 2009 р. порівняно з аналогічним періодом 2008 р. становило у середньому 37%, тоді як у машинобудуванні – 53,7%. 2008 р. закінчився збитками для 36,9% машинобудівних підприємств України і цей показник на 16% перевищив величину збиткових підприємств за результатами 2007 р. Такі загрозливі тенденції

* Наукові дослідження за тематикою проводились за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих як грант Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених.

вимагають більш ретельного систематичного відстежування усіх складових фінансового стану підприємств машинобудування з метою формування реалістичного інформаційного масиву даних, оперативного реагування на проблеми фінансового плану, уникнення загроз внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування. Це можливо реалізувати на засадах впровадження і використання комплексних систем діагностики фінансового стану на підприємствах.

В останні десятиріччя концепція фінансової діагностики суттєво еволюціонувала, відійшовши від монокритеріальності до полікритеріальності. Цей процес є закономірним, адже, як свідчить практика функціонування машинобудівних підприємств, поширені ситуації, коли підприємство є рентабельним, але водночас – неплатоспроможним, або платоспроможним, але фінансово нестійким тощо. З огляду на це діагностичні моделі фінансового стану, в основу яких покладено ключовий фінансовий індикатор, на сучасному етапі не можна вважати репрезентативними. Відома методика корпорації Дюпон, базовим показником якої є коефіцієнт рентабельності активів, що розгалужується на коефіцієнти рентабельності реалізації і фондодідачі, нездатна охопити усі напрями та складові фінансового стану підприємства.

Діагностика фінансового стану підприємств машинобудівного комплексу є невід'ємною складовою їх систем менеджменту. При цьому вона характеризується, як правило, ретроспективним характером, базується на визначенні фінансових коефіцієнтів, горизонтальному та вертикальному аналізу фінансової звітності. Отриманий таким чином інформаційний масив відображає розвиток фінансового стану підприємства у попередніх періодах, існуючі тенденції у цій сфері, але досить рідко використовується з метою прогнозування фінансового потенціалу підприємств. Ефективність функціонування машинобудівних підприємств зазвичай оцінюється за допомогою фінансових індикаторів, які характеризують платоспроможність, прибутковість, фінансову незалежність, ділову активність та інші фінансові аспекти функціонування. В економіці США існує близько 2 тисяч різних показників діагностики фінансового стану компаній. На практиці для аналізу фінансового стану підприємств використовують близько 200 показників. Оцінювання діяльності підприємств на засадах фінансових індикаторів є найпростішим з позиції доступу до інформації (як правило, оцінюється фінансова звітність підприємств: Баланс (Форма №1), Звіт про фінансові результати (Форма №2), Звіт про власний капітал (Форма №4), Звіт про рух грошових коштів (Форма №3)) та простоти методики розрахунків визначених показників. Вітчизняна нормативно-правова база також базується на обчисленні фінансових індикаторів. Наприклад, спільним наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Фонду державного майна України №375/2298 від 18.12.2003 р. затверджено Критерії ефективності управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки, а Міністерством економіки України розроблено «Рекомендації щодо перевірки стану та ефективності використання державного майна» від 16.10.2006 р., які базуються на аналізованні фінансових індикаторів функціонування підприємств. Міністерством економіки України наказом №14 від 19.01.2006 р. затверджені «Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства», основною частиною яких є розрахунок та оцінювання фінансових індикаторів. Варто зауважити, що на сьогодні науковцями налічується декілька сотень фінансових індикаторів від вузькодеталізованих до інтегральних. В таких умовах виникає необхідність у виборі ключових фінансових індикаторів, які у комплексі нададуть всебічну інформацію про ефективність функціонування підприємства. Тобто виникає необхідність у поєднанні двох принципів: повноти охоплення та мінімізації кількості фінансових індикаторів; а також у формуванні полікритеріальної системи фінансової діагностики на машинобудівних підприємствах.

Фінансові індикатори діагностики машинобудівних підприємств за способом розрахунку можна поділити на абсолютні та відносні. Основні абсолютні індикатори можна отримати, аналізуючи фінансову звітність підприємства, насамперед – Баланс (Форму №1) та Звіт про фінансові результати (Форму №2). При цьому варто зауважити, що Баланс відображає фінансові індикатори на певну дату, а Звіт про фінансові результати – за звітний період. До основних абсолютних фінансових індикаторів доцільно відносити такі: чистий дохід від реалізації продукції (Форма №2, р.035); повна собівартість підприємства (Форма №2, р.040 + р.060 + р.070 + р.090 + р.140 + р.150 + р.205); чистий прибуток / збиток (Форма №2, р.220/225); чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію

(Форма №2, р.320); дивіденди на одну просту акцію (Форма №2, р.340); активи (Форма №1, р.080); довгострокова дебіторська заборгованість (Форма №1, р.050); дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги (Форма №1, р.160 + р.162); дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (Форма №1, р.170); грошові кошти та їх еквіваленти у національній валюті (Форма №1, р.230); грошові кошти та їх еквіваленти в іноземній валюті (Форма №1, р.240); оборотні активи (Форма №1, р.260); власний капітал (Форма №1, р.380); статутний капітал (Форма №1, р.300); резервний капітал (Форма №1, р.340); нерозподілений прибуток (непокритий збиток) (Форма №1, р.350); довгострокові кредити банків (Форма №1, р.440); довгострокові зобов'язання (Форма №1, р.480); короткострокові кредити банків (Форма №1, р.500); кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги (Форма №1, р.530); поточні зобов'язання за розрахунками з бюджетом, з оплати праці, зі страхування та ін. (Форма №1, р.540 + р.550 + р.560 + р.570 + р.580 + р.590 + р.600); поточні зобов'язання (Форма №1, р.620); робочий капітал (Форма №1, р. 260 – р.620). Абсолютні фінансові індикатори надають інформацію у грошовому вираженні стосовно фінансової результативності, незалежності, платоспроможності підприємства, джерел формування його капіталу та структури капіталу. Варто зауважити, що найпростіше отримати узагальнену інформацію про фінансові абсолютні індикатори із даних бухгалтерського обліку, як це наведено вище. Більш ґрунтовну аналітичну інформацію можна одержати на машинобудівних підприємствах, де функціонує система управлінського обліку. Діагностика абсолютних фінансових індикаторів базується на використанні методів горизонтального та вертикального аналізів, обчисленні ланцюгових та базових темпів зростання цих показників, середніх величин, побудові трендів для окремих з них тощо.

Відносні фінансові індикатори будуються з використанням абсолютних та відображають певні цільові структурні співвідношення. До них відносять показники рентабельності, фінансової незалежності, ділової активності, ліквідності. Доцільно зауважити, що досить часто до фінансових індикаторів відносять показники майнового стану, що недоцільно, оскільки це інша група показників, яка відображає ефективність використання основних фондів. Крім цього, індикатори фінансової незалежності у літературних джерелах часто називають показниками фінансової стійкості підприємства. Таке трактування є досить дискусійним, оскільки уся сукупність відносних і абсолютних індикаторів свідчить про фінансову стабільність (стійкість) підприємства.

Фінансові індикатори є базою для діагностики банкрутства підприємств. В основі відомих дискримінантних моделей (Альтмана, Фулмера, Беєрмана, Лису, Таффлера, Спрингейта, Сайфуліна, Кадикова Терещенка та ін.), що базуються на глибокому дослідженні визначальних факторів та інтегрального показника банкрутства, покладено ключові фінансові індикатори у різних комбінаціях. Як свідчить проведений аналіз, на сучасному етапі розроблено значний перелік іноземних дискримінантних факторних моделей діагностики банкрутства підприємств, які в умовах України не можуть використовуватись через різні підходи до розрахунку та інформаційного насичення факторних критеріїв, відмінні умови функціонування іноземних та українських підприємств, а відповідно і різні вагомості незалежних факторних змінних, відсутність на вітчизняних підприємствах програмного забезпечення для здійснення розрахунків за математизованими моделями. А моделі, які розроблені для умов України або не мають галузевого спрямування, або не враховують значний перелік чинників, які можуть потенційно вплинути на банкрутство підприємств окремої галузі тощо. Варто також зауважити, що усі дискримінантні моделі можуть прогнозувати лише з певною ймовірністю, тобто можливі варіанти відсутності ідентифікації фінансового стану підприємства відповідно до моделей, що не приносять бажаного результату щодо отримання цільової інформації.

Варто зауважити, що банкрутство – це багатоаспектний стан підприємства, який характеризується переліком ознак, до яких доцільно віднести:

- перевищення боргових зобов'язань над вартістю активів;
- перевищення критичного рівня протермінованої кредиторської заборгованості;
- незадовільна структура капіталу (співвідношення власного та залученого капіталу);
- недотримання принципів фінансування (використання оборотних активів для фінансування довгострокових вкладень);
- «проїдання» активів, тобто відсутність відтворення вкладеного капіталу;
- хронічне невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами, акціонерами, працівниками;

- зростання собівартості продукції, що зумовлює її не конкурентоспроможність за ціновими параметрами, а це зумовлює продаж продукції за цінами, нижче собівартості, або при зростанні цін без зміни якісних характеристик - втрату позицій на ринку;
- збитковість тощо.

Вищенаведений перелік ознак банкрутства наведений у порядку спадання важливості. Усі ознаки банкрутства умовно можна об'єднати у три групи: ознаки платоспроможності, структури капіталу та збитковості. При цьому можливі варіанти, коли певні ознаки не виникають: наприклад, прибуткове підприємство може залучити кредитні ресурси для фінансування розвитку, а надалі внаслідок виникнення сукупності внутрішніх та зовнішніх причин за наявності певного рівня прибутковості, бути не в змозі розрахуватись за кредитними зобов'язаннями та може бути за рішенням суду оголошене банкрутом на вимогу кредитора. З огляду на це збитковість підприємства у переліку ознак банкрутства наведено у кінці. Тому доцільно діагностувати банкрутство за переліком критеріїв. Для коректного оцінювання фінансового стану підприємства необхідне виокремлення ключових індикаторів, які б дозволили оперативно оцінити існуючий стан та визначити загрозу банкрутства та які б відображали вищенаведені ознаки банкрутства. При цьому при діагностиці банкрутства необхідно відстежувати абсолютні та відносні індикатори діяльності підприємства. До абсолютних індикаторів доцільно віднести: обсяги кредиторської та дебіторської заборгованостей; обсяги власного та позиченого капіталу; обсяги ліквідних та неліквідних активів; обсяги короткострокових та довгострокових зобов'язань; обсяг робочого капіталу; обсягу фінансового та товарного кредитів; витрати підприємства та виручка від реалізації; чистий прибуток діяльності підприємства тощо. До відносних індикаторів доцільно відносити: коефіцієнти автономії, покриття, забезпечення власними коштами, відновлення платоспроможності, фінансової напруженості тощо.

Таким чином, основною метою діагностики діяльності машинобудівних підприємств на засадах використання фінансових індикаторів є виявлення проблем у фінансово-економічній сфері. До найбільш поширених проблем доцільно віднести: дефіцит коштів для погашення зобов'язань, низьку платоспроможність, збитковість, високі витрати діяльності, зниження фінансової незалежності, нарощення кредиторської заборгованості, виникнення значних обсягів безнадійної дебіторської заборгованості тощо. У кожному конкретному випадку доцільно виявляти причини існуючих проблем та приймати зважені й обґрунтовані управлінські рішення щодо їх подолання.

УДК: 330.142.2:657.421.3:330.341.1

Р.О. Мірошник

Національний університет «Львівська політехніка»

ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК СКЛАДОВОЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ, МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ

© Р.О. Мірошник, 2009

Розглянута проблематика визначенні вартості інтелектуального капіталу як складової інноваційного потенціалу машинобудівного підприємства. Розглянуто існуючі вітчизняні та зарубіжні підходи. Виявлено їх переваги та недоліки.

Перехід вітчизняної економіки на ринкові умови господарювання потребує від промислових підприємств розроблення певної стратегії. Саме вона дасть відповідь на питання: як залишатися конкурентоспроможним на внутрішньому та зовнішньому ринках, як не збанкрутувати в умовах світової економічної кризи, як утримувати лідируючі позиції. В основі стратегії повинна лежати певна низка заходів, які сформулюють конкурентні переваги на основі внутрішніх ресурсів підприємства: маркетинг, кадри, виробництво, фінанси, інновації. Практика господарювання провідних компаній світу показує, що в основі успішних стратегій лежить раціональне використання інтелектуального капіталу організації. Він проявляється в основному у формі нематеріальних активів: патенти, ліцензії, ноу-хау, бренд, імідж, культура організації, стосунки з партнерами по бізнесу,